

УДК 598 – 1 (470.6)

ББК 28 693.35

**ВАЗЪИ МУОСИР ВА
ХУСУСИЯТҶОИ ГЕРПЕТОФУНАИ
ТОҶИКИСТОН**

Эргашев Усмонали – номзади илмҳои биологӣ, омӯзгори калони кафедраи зоологияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. (Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе), e-mail: usmonalie@mail.ru

Сатторов Тоҳирҷон – профессори кафедраи зоологияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. (Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе), e-mail: tohir-47@mail.ru

Абдиев Умедҷон Раҳимилоевич – ассистенти кафедраи зоологияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ (Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе), e-mail: umed.abдиев@mail.ru

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И
ОСОБЕННОСТИ ГЕРПЕТОФУНЫ
ТАДЖИКИСТАНА**

Эргашев Усмонали – кандидат биологических наук, старший преподаватель Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айна (Республика Таджикистан, г. Душанбе), e-mail: usmonalie@mail.ru

Сатторов Тахирҷон - профессор, кафедры зоологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айна (Республика Таджикистан, г. Душанбе), e-mail: tohir-47@mail.ru

Абдиев Умедҷон Раҳимилоевич - ассистент кафедры зоологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айна (Республика Таджикистан, г. Душанбе), e-mail: umed.abдиев@mail.ru

**THE MODERN SITUATION
AND FEATURES OF THE
TAJIKISTAN HERPETOFAUNA**

Ergashev Usmonali - Candidate of Biological Sciences, Senior Lecturer of Tajik State Pedagogical University named after. Sadriddin Aini (Republic of Tajikistan, Dushanbe), e-mail: usmonalie@mail.ru

Sattorov Takhirjon – Professor of the Department of Zoology, Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini (Republic of Tajikistan, Dushanbe), e-mail: tohir-47@mail.ru

Abdiev Umedjon Rahimiloevich - Assistant of the Department of Zoology of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini (Republic of Tajikistan, Dushanbe), e-mail: umed.abдиев@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: герпетофауна, ҷамоварда, калтакалосҳо, синоним, сафар, тавсиф, ландшафтҳо.

Дар ин мақола натиҷаҳои таҳқиқоти чандинсолаи мо дар бораи фаунаи хазандагони Тоҷикистон, ки диққати зиёди муҳаққиқони хориҷиро ба худ ҷалб намудаанд, оварда шудааст. Герпетофаунаи ҷумҳурии бой ва хеле гуногун буда, бо хусусиятҳои ба худ хос ва ландшафтҳои табиии худ фарқ мекунад. Дар ҳудуди ҷумҳурии якҷанб минтақаҳои табиӣ (резор, гилҳок, шагал, доманақӯҳ ва қуҳҳо) мавҷуданд, ки ба онҳо намудҳои махсуси хазандагон хос мебошанд.

Ключевые слова: герпетофауна, сборы, ящурки, синонимы, экспедиции, описания, ландшафты

В данной статье приводятся результаты наших многолетних исследований фауны пресмыкающихся Таджикистана, которая привлекала внимание многих зарубежных исследователей. Герпетофауна региона богата и разнообразна, отличается своеобразием и природными ландшафтами. На территории республики располагаются несколько природных зон (песчаные, глинистые, щебнистые пустыни, предгорная и горная зоны), для которых характерны особые виды рептилий.

Key words: herpetofauna, fees, lizards, synonym, expedition, description, landscapes

In this paper, we present the results of our long-term studies of fauna reptiles Tajikistan which attracted the attention of many foreign researchers. Gerpetafauna region is rich and very diverse and different peculiar features and natural landscapes. On the territory of the republic several different natural zones (sandy, clayey, gravelly deserts, foothill and mountain area) which is characterized by form special reptile.

Таҳқиқоти махсуси герпетофаунаи Тоҷикистон аз сафари аввали А. П. Федченко дар чумхурӣ аз соли 1870 оғоз ёфтааст. Таҳқиқоти илми герпетологӣ дар қаламрави чумхуриамон мутахассисони варзида С. А. Чернов (1959), С. А. Саид-алиев (1979), Т. Сатторов (1993;1994) дар тӯли зиёда аз 40 соли асри гузашта гузаронидаанд. Аммо аз нашри осори номбурдагон солҳои тӯлонӣ сипарӣ шудааст. Дар зери таъсири ғайриоддӣ хоҷагии инсон дар табиати Тоҷикистон тағйироти гуногун ба вуҷуд омадаанд. Бояд қайд кард, ки дар тӯли ин солҳо назари мутахассисон-герпетологҳо дар бораи таснифот, кариология, экология ва ҳифзи хазандагон дар Тоҷикистон хеле тағйир ёфт. Ин асарҳои номбаршуда муаммаҳои таксономӣ, экологӣ, кариологӣ, сохтор ва ҳифзи герпетофаунаи муносири чумхурӣ ба қадри зарурӣ аз рӯи талаботи замони ҳаҷрӣ нест. Дар ин давра мутахассисони соҳа яъне герпетологҳо як қатор гуруҳ ва авлодҳои қалони калтакалосхоро (Щербак, 1974), луччашмакхоро (Еремченко ва Щербак, 1986), лундасаракхоро (Сатторов, 1981, 2013) таҳлил намуданд. Гекконҳо (Щербак ва Голубев, 1986), як қатор намудҳои нави гекконхоро (Голубев ва Сатторов, 1981), офтобгардакхоро (Ананева ва дигарон, 1981), морхоро (Черлин, 1981, Чикин ва Щербак, 1992) таҳқиқ намуд ва як қатор намудҳои нав низ муайян карда шуда, вазъи таксономии онҳо аз нав дида баромада шуданд.

Маълумоти зикршуда аз он гувоҳи медиҳанд, ки дар таксономия ва сохтори герпетофаунаи чумхурӣ тағйироти қўл ба амал омадааст, бинобар ин дар Тоҷикистон рӯйхати нави намудҳои герпетофаунаро тартиб додан зарур аст. Аз ин лиҳоз зарурияти ҳаматарафа омӯхтани авлодҳо ва гуруҳҳои таснифотии хазандагони чумхуриамон ба миён омадааст.

Аз рӯйи маълумоти мо герпетофаунаи муносири чумхуриро 49 намуд ва 7 зернамуди хазандагон (аз чумла як намуди сангпушт, 15 намуди мор ва 33 намуди калтакалос иборат аст) ташкил мекунанд (ҷадвали 1).

Ҷадвали №1

Рӯйхати хазандагони Тоҷикистон

№	Номи тоҷикӣ	Номи лотинӣ
1	Сангпушти осиемиёнагӣ	<i>Agrionemes horsfieldii</i> Gray, 1844
2.	Гекони пулакчаҳамвор ё регӣ – ду зернамуд дорад: а) Геккони муқарарӣ б) Геккони пулакчаҳамвори Рустамов	а) (<i>Teratosincus scincus</i> Schlegel, 1858) б) (<i>Teratosincus scincus</i> Rustamovi, Szczerbak, 1979)
3	Геккони шонаангушт	<i>Crossobamon evermanni</i> Wiegmann, 1834
4	Геккончаи зиреҳбадани осиеишимолӣ	<i>Alsophylax Loricatus</i> str 1867
5	Геккончаи тоҷик	<i>Alsophylax tadjikiensis</i> Golubev, 1987
6	Геккони каспигӣ	<i>Tenuidactylus caspius</i> Eichwald, 1881
7	Геккони ангушттунуки туркистонӣ	<i>Tenuidactylus Fedtschenkoi</i> stranch (1887)
8	Геккони ангушттунуки хокистарранг	<i>Tenuidactylus russowi</i> stranch
9	Агама ё офтобгардаки даштӣ	<i>Agama sanguinolenta</i> (Pail 1813)

10	Офтобгардаки химолай	Stellio himalayana (steind, 1869)
11	Офтобгардаки Чернов	Steellio Chernovi Ananjeva, Peters et Rzeppakovsky, 1981
12	Офтобгардаки кавказӣ	Steellio caucasica Eichwald, 1831
13	Офтобгардаки туркистонӣ	Steellio Lehmani (Nikolsky, 1896)
14	Лундасараки тақирӣ ё Саидалиев	Phrynoctphalus helioscopus Saidalievi, Sattorov, 1981
15	Лундасараки Штраух	Phrynocephalus Strauchi Nik., 1905
16	Лундасараки турнакши Боетгер	Phrynocephalus reticulatus ; а) Boetgeri, Bedriaga, 1905
17	Лундасараки реғӣ як зернамуд а) Лундасараки реғии суғдӣ	Phrynocephalus Interscapularis lichteinscstein, 1856
18	Лундасараки гушкалон	Phrynocephalus mystaceus Pallas, 1776
19	Сусмори хокистаранг	Varanus griseus Daudin, 1803
20	Бахтур	Pseudopus apodus pall. 1775
21	Сцинки дарозпой	Eumeces schneideri Daudin, 1802
22	Луччашмаки олоӣ 3 зернамуд: а) Луччашмаки олоӣ муқарарӣ б) Луччашмаки олоӣ кусенков в) Луччашмаки олоӣ яковлев	Asimblepharus alacus (Elpat, 1901) а) Asimblepharus Alaicus alaicus (elpat) 1901 б) Asimblepharus Alaicus kusencoi (nik) 1901 в) Asimblepharus Alaicus yakovleva, jeriomschenkoi, 1983
23	Луччашмаки осиеғӣ	Ablepharus panjnicus (Licht, 1823)
24	Луччашмаки реғӣ	Ablepharus deserti Strauch, 1898
25	Луччашмаки хурд	Ablepharus graianus (Stol, 1872)
26	Калтакалоси чобук	Eremias velax Pall 1771
27	Калтакалоси тоҷикӣ ё Регел	Eremias regeli Bedriaga
28	Калтакалоси Николский	Eremias Nikolski Bedr 1095
29	Калтакалоси гуногуннақш	Eremias arguta (Pall 1773)
30	Калтакалоси сиёҳчашмақнақш	Eremias nigrocellata Nikolski
31	Калтакалоси миёна	Eremias intermedia Stauch, Nik., 1899
32	Калтакалоси ало	Eremias leneolata Nik., 1896
33	Калтакалоси рахтан ё реғӣ 3 зернамуд дорад: а) Калтакалоси алоӣ муқарарӣ б) Калтакалоси алоӣ Лаздин в) Калтакалоси алоӣ реғӣ ё фарғонағӣ	Eremias scripta, 1867: а) E. scripta б) E. scripta lazdini Tzarev, 1918 в) E. scripta pherganensis. (Szcerbak et washtro., 1973)
34	Калтакалоси турнақш	Eremias grammica Lichtenstein, 1823
35	Курмори кирмшакл	Typhlops vermicularis Mer., 1820
36	Мори печони шарқӣ 3 зернамуд: а) мори печони шарқӣ домонақӯҳ б) мори печони шарқӣ Чернов в) мори печони шарқӣ муқарарӣ	Eryx tataricus Lichtenstein, 1823 а) - Eryx tataricus speciosus Tzaresku 1915 б) - Eryx tataricus vittatus Chernov 1995 в) - Eryx tataricus tataricus Lichtenstein, 1823
37	Мори обӣ	Natrix tessellata laur, 1768
38	Гургдандони кундаланграх - як зернамуд: а) Гургдандони кундаланграхи Николский	Lycodon striatus Schaw., 1826 а) Lycodon striatus bicolor (Nik) 1903
39	Мори чипори кундаланграх	Coluber carelini Brandti, 1838
40	Мори чипори сурхрах 2 зернамуд: а) Мори чипори сурхрахи муқарарӣ б) Мори чипори сурхрахи Андерсон	Coluber rhodorhachis jan. 1865 а) Coluber rhodorhachis. R. jan. 1865 б) Coluber r. ladacensis Anderson, 1871 (дар Тоҷикистон)
41	Мори чипори гуногуннақш 3 зернамуд: а) муқарарӣ, б) Чернов, в) Реус	Coluber ravergieri menz 1832 3 зернамуд : -Coluber r. ravergiere Men– (дар Тоҷикистон) -Coluber r. Chernovi mert. 1952 -Coluber r. nummifer Reuss 1832
42	Мори чипори доғдор	Spalerosophis diadema Schlegel, 1837
43	Мори чипори сернақш	Elaphe dione Pallos 1773

44	Тирмор	<i>Psammophis lineolatum brandt</i> 1838
45	Бойга	<i>Boiga trigonatum schneideri</i> 1802 1 зернамуд: <i>Boiga trigonatum melanocephalia</i> Anand
46	Куброи осиемиёнағӣ	<i>Naja oxiana</i> Eichwald,1831
47	Гурзаи осиемиёнағӣ	<i>Vipera lebetina</i> L. 1788 (7 зернамуд) <i>Vipera lebetina</i> Dwigubsky 1832 Macrovip <i>Vipera lebetina turanica</i> Chernov, 1940 (дар Тоҷикистон).
		Афъи даштӣ – <i>Vipera ursini</i> Bonapart 1835
48	Мори афъии реғӣ	<i>Echis carinatus multisquamatus</i> Cherlin,1981
49	Сипарсари мукаррарӣ	<i>Agkistrodon halus</i> Pall 1778

Аммо дар тайи солҳои тӯлони охир дар ҷумҳурии афзоиши аҳоли ва таназзули иқтисодӣ боиси таъсири шадиди инсон ба муҳити зисти олами ҳайвоноти сутунмӯҳрадор аз ҷумла фаунаи хазандаҳои ҷумҳурии гардидааст. Қариб дар тамоми қаламрави ҷумҳуриамон, водихо ва доманакуҳҳо барои эҳтиёҷоти ҳоҷагии инсон ба таври интенсифӣ азхуд карда шуданд, ки табидаи онҳо боиси кам шудани саршумор, тағйир ёфтани биотопҳо ва танг шудани доираи зисти намудҳои водихо ва доманакуҳҳо гардид. Ин бештар дар фаунаи хазандагони биёбонҳои ҷумҳурии инъикос ёфтааст. Дар нимбиёбонҳои ҳамворӣ ва доманакуҳҳо 32 намуди хазандагон ба қайд гирифта шудааст, ки 65,5 фоизи фаунаи хазандагони ҷумҳуриро ташкил медиҳанд.

Намудҳои биёбонӣ

1.	Сангпушти осиемиёнағӣ	17.	Калтакалоси гуногуннақш
2.	Геккони пулакчаҳамвор ё реғӣ	18.	Калтакалоси миёна
3.	Геккони шонаангушт	19.	Калтакалоси раҳтан
4.	Геккони тоҷикӣ	20.	Калтакалоси ало
5.	Геккони каспигӣ	21.	Калтакалоси турнақш
6.	Офтобгардаки даштӣ	22.	Калтакалоси тоҷикӣ ё реғел
7.	Лундасараки Саид –Алиев	23.	Мори печони шарқӣ
8.	Лундасараки Штраух	24.	Мори чипори доғдор
9.	Лундасараки Боетгер	25.	Тирмор
10.	Лундасараки реғӣ	26.	Бойга
11.	Лундасараки суфрагуш	27.	Мори афъи реғӣ
12.	Сусмори хокистаранг	28.	Мори чипори кундаланграх
13.	Луччашмаки биёбонӣ	29.	Куброи осиемиёнағӣ
14.	Луччашмаки хурд	30.	Гургдандони кундаланграх
15.	Калтакалоси чобук	31.	Синки пойдароз
16.	Калтакалоси сиёхчашмақнақш	32.	Геккони зирехбадан

Аз сабаби азхудшавии нимбиёбонҳо аз тарафи инсон миқдори саршумор ва шумораи зиёди намудҳои биёбонӣ даҳҳо маротиба кам шуда, баъзе намудҳо (сусмори хокистаранг, бойга, мори афъи реғӣ ва ғайра) дар арафаи нестшавӣ қарор доранд.

Бояд қайд кард, ки дар қаламрави ҷумҳуриамон биёбонҳои реғзорҳо низ қариб пурра азхуд карда шудааст. Аз ин рӯ, намудҳои реғдӯст (псаммофил) дар ҳолати омӯзиш қарор доранд, ки дар инҷо мо 11 намуди хазандагони ҷумҳуриро дохил намудем, ки 22,5%-и герпетофаунаи Тоҷикистонро ташкил медиҳанд.

Намудҳои псаммофилии хазандагони Тоҷикистон

1.	Геккони пулакчаҳамвор – ду зернамуд а. (<i>Teratosincus scincus</i> Schlegel,1858) б. (<i>Teratosincus scincus</i> Rustamovi, Szczerbak,1979)
2.	Геккони шонаангушт – <i>Crossobamon eversmanni</i> Wiegmann,1834
3.	Лундасараки реғӣ – <i>Phrynocephalus interscapularis</i> lichteinscstein, 1856
4.	Лундасараки Штраух - <i>Phrynocephalus Strauchi</i> Nik.,1905
5.	Лундасараки суфрагуш- <i>Phrynocephalus mystaceus</i> Pallas,1776

6.	Калтакалоси миёна - <i>Eremias intermedia</i> Stauch, Nik., 1899
7.	Калтакалоси ало - <i>Eremias leueolata</i> Nik., 1896
8.	Калтакалоси турнақш - <i>Eremias grammica</i> Lichtenstein, 1823
9.	Калтакалоси рахтан - <i>Eremias scripta</i> , 1867
10.	Мори печони шарқӣ - <i>Eryx tataricus</i> Lichtenstein, 1823 3 зернамуд а. <i>Eryx tataricus speciosus</i> Tzaresku 1915 б. <i>Eryx tataricus vittatus</i> Chernov 1995 в. <i>Eryx tataricus</i> Lichtenstein, 1823
11.	Мори афӣи реғӣ - <i>Echis carinatus multisquamatus</i> Cherlin, 1981

Дар баробари азхуд шудани биёбонҳои реғзор намудҳои псамафил бешубҳа аз герпетофаунаи чумхуриамон тамоман нест шуда метавонанд. Барои нигоҳ доштани намудҳои псаммофил дар реғзорҳои гирду атрофи деҳаи Айвочи ноҳияи Шаҳритуз ва дар қисмати шимолии чумхуриамон дар водии Сирдарё ғуруқхонаҳои реғзор ташкил кардан лозим аст.

Қайд намудан бо маврид аст, ки ба герпетофаунаи Тоҷикистон дараҷаи баланди эндемизм ҳос мебошанд. Дар тамоми қаламрави чумхурӣ 12 намуди эндемик (24%-и герпетофаунаи Тоҷикистон) маълум мебошад. Аксарияти намудҳои эндемики дар арафаи камшавӣ қарор доранд (Status 1 - Endangered) ва базёи намудҳо дар ҳолати тамоман аз байн равшан қарор доранд (Status-1 Critically - Endangered).

Эндемикҳои Тоҷикистони Шимолӣ

1.	Гекони пулакчаҳамвор - <i>Teratosincus scincus</i> Rustamovi, Szczerbak, 1979
2.	Гекони зирехбадан - <i>Alsophylax Loricatus</i> str 1867
3.	Лундасараки Штраух - <i>Phrynocephalus Strauchi</i> Nik., 1905
4.	Калтакалоси рахтан ё реғӣ - <i>Eremias scripta pherganensis</i> Szczerbak et Washetko, 1973
5.	Мори печони шарқӣ - <i>Eryx tataricus</i> Lichtenstein, 1823
6.	Лундасараки Саид –Алиев - <i>Phrynocephalus helioscopus</i> Saidalievi, Sattorov, 1981

Эндемикҳои чанубу-ғарбӣи Тоҷикистон

1.	Гекони пулакчаҳамвор - <i>Teratosincus scincus</i> Schlegel, 1858
2.	Гекони шонаангушт - <i>Crossobamon evermanni</i> Wiegmann, 1834
3.	Гекони тоҷикӣ - <i>Alsophylax tadjikiensis</i> Golubev
4.	Лундасараки Боетгер - <i>Phrynocephalus reticulatus</i> Boetgeri, Bedriaga, 1905
5.	Лундасараки реғӣ - <i>Phrynocephalus interscapularis</i> lichteinsstein, 1856
6.	Калтакалоси рахтан - <i>Eremias scripta</i> , 1867
7.	Мори печони шарқӣ - <i>Eryx tataricus</i> Lichtenstein, 1823

Эндемикҳои қуҳсор

1.	Гуюрзаи осиемиёнағӣ - <i>Daboia lebetina turanica</i> Cernov, 1940
2.	Офтобгардаки ҳимолоӣ - <i>Stellio himalayana</i> (Steind, 1869)
3.	Офтобгардаки Черно́в - <i>Stellio Chernovi</i> Ananjeva, Peters et Rzeppakovsky, 1981
4.	Лундасараки Саид –Алиев - <i>Phrynocephalus helioscopus</i> Saidalievi, Sattorov, 1981

Дар биёбонҳои доманакӯҳҳои чумхуриамон 21 намуди хазандагонро ба қайд гирифтём, ки онҳо 42,8 %-и ҳайвоноти хазандагони чумхуриро ташкил медиҳанд. Аммо доманакӯҳҳо ва кӯҳҳои чумхурӣ дар солҳои охир барои заминҳои кишоварзӣ ва чорводорӣ низ ба таври интенсивӣ азхуд карда шуданд, ки ин низ боиси тағйир ёфтани намудҳо ва кошташавии герпетофаунаи биёбонҳои доманакӯҳ гардидааст. Бисёр намудҳо ба доманакӯҳҳои поёни кӯҳҳо мутобиқ шудаанд, аксари намудҳо (гекконҳои зирехбадан ва тоҷикӣ, лундасараки Боетгер ва Саид-Алиев, сусмори хокистарранг, калтакалоси сиёхчашмақнақш ва мори чипори доғдор ва гургандони доғдор ва ғайра) камёфт шуда аз байн рафта истодааст. Бинобар ин бояд тазаққур дод, бо мақсади хифзи герпетофаунаи чумхурӣ 31 намуди камёфт ва нодир ба «Китоби Сурхи Тоҷикистон» дохил карда шудаанд.

Хазандағони «Китоби Сурхи Тоҷикистон»

1.	Сангпушти осиемиёнағӣ– <i>Agrionemis horsfieldii</i> Gray,1844
2.	Гекони шонаангушт - <i>Crossobamon eversmanni</i> Wiegmann,1834
3.	Гекони пулакчахамвори регӣ- <i>Teratoscincus scincus scincus</i> Schlegel,1858
4.	Гекони тоҷикӣ - <i>Alsophylax tadjikiensis</i> Golubev,1987
5.	Гекони зирехбадан - <i>Alsophylax loricatus loricatus</i> Straush,1887
6.	Лундасараки тақирӣ Саид-Алиев - <i>Phrynocephalus helioscopus saidalievi</i> Sattorov,1981
7.	Лундасараки суғдӣ – <i>Phrynocephalus intercopularis sogdianus</i> Cernov,1948
8.	Лундасараки суфрағӯш - <i>Phrynocephalus mystaceus</i> Pallas, 1776
9.	Лундасараки турнақши боетгер- <i>Phrynocephalus reticulatus</i> Boetgeri,Bedriaga,1905
10.	Лундасараки Штраух- <i>Phrynocephalus Strauchi</i> Nik.,1899
11.	Офтобгардаки черно- <i>Steellio Chernovi Ananjeva, Peters et Rzeppakovsky</i> ,1981
12.	Офтобгардаки кавказӣ – <i>Steellio caucasica</i> Eichwald,1831
13.	Сусмори хокистаранг- <i>Varanus griseus</i> Daudin,1803
14.	Калтакалоси алои фарғонағӣ - <i>Eremias scripta pherganensis</i> Szczerbak et Washetko, 1973
15.	Калтакалоси алои лаздин - <i>Eremias scripta lasdini</i> Tzarev.,1918
16.	Калтакалоси тўрнақш- <i>Eremias grammica</i> Lichtenstein,1823
17.	Калтакалоси раҳдор - <i>Eremias leneolata</i> Nik., 1896
18.	Калтакалоси миёначуса- <i>Eremias intermedia</i> Stauch,1896
19.	Калтакалоси холдор- <i>Eremias nigrocellata</i> ,Nik.,1896
20.	Синки пойдароз - <i>Eumeces schneideri</i> Daudin,1802
21.	Луччашмаки биёбонӣ - <i>Ablepharus deserti</i> Strauch,1876
22.	Луччашмаки олойӣ - <i>Asymblepharus alaicus</i> Elpatjiewsky,1901
23.	Кўрмор - <i>Typhlops vermicularis</i> Mer., 1820
24.	Мори печони шарқӣ- <i>Eryx tataricus</i> Lichtenstein,1823
25.	Гургданрони кундаланграх- <i>Lycodon striatus bicolor</i> Nicolsky,1903
26.	Мори холдори сарсиёх ё Бойга- <i>Boiga trigonatum melanocephala</i> Annandale,1802
27.	Мори чипори кундаланграх- <i>Coluber carelini</i> Brandti,1838
28.	Мори чипори доғдор- <i>Spalerosophis diadema</i> Schlegel,1837
29.	Куброи осиемиёнағӣ- <i>Naja oxiana</i> Eichwald,1831
30.	Гурзаи осиемиёнағӣ - <i>Macrovipera lebetina turanica</i> Cernov, 1940
31.	Мори афъии регӣ- <i>Echis carinatus multisquamatus</i> Cherlin,1981

Хамин тавр, 31 намуди хазандаҳо камёфт ва зери хавф монданд, ки 63 % герпетофаунаи чумхуриро ташкил медиҳанд.

Ин далели нигаронкунанда имкон медиҳад, ки аз 31 намуди нодири хазандаҳои Тоҷикистон дар зери хатари нобудшавӣ қарордошта ба Рӯйхати Сурхи ҳайвоноти Осиеи Марказӣ (6 намуд) ва Рӯйхати Сурхи байналмилалӣ ҳайвонот (24 намуд) тавсия карда мешавад.

**Таркиби умумии намудҳои хазандаҳои Тоҷикистон,
ки дар рӯйхати Сурхи байналмилалӣ тавсия шудааст:**

	Номи намуд	Категорияи намуд	Ҳолати муосир
1	Сангпушти осиемиёнағӣ – <i>Agrionemis horsfieldii</i> Gray,1844	VU	Муқарарӣ
2	Гекони пулакчахамвор- (<i>Teratosincus scincus</i> Schlegel,	(EN)CR	Микдоран зиёд
3	Гекони шонаангушт – <i>Crossobamon eversmanni</i> Wiegmann	(EN)CR	Микдоран кам
4	Гекони каспийӣ - <i>Tenuidactylus caspius</i> Eichwald	VU	Муқарарӣ
5	Гекони зирехбадан - <i>A.Loricatus str</i>	EX(EW)	Микдоран кам
6	Гекони тоҷикӣ - <i>Alsophylax tadjikiensis</i> Golubev	EN	Сусти омӯхта шудааст
7	Лундасараки тақирӣ – <i>Phrynocephalus helioscopus Saidalievi, Sattorov,</i>	(EN)CR	Микдоран кам
8	Лундасараки Штраух- <i>Phrynocephalus Strauchi</i> Nik	(EN)CR	Муқарарӣ
9	Лундасараки суғдӣ ё регӣ – <i>Phrynocephalus</i>	(EN)CR	Муқарарӣ

	Interscapularis		
10	Лундасараки Боетгер - <i>Phrynocephalus reticulatus</i> Boetgeri, Bedriaga	VU	Микдоран кам
11	Лундасараки суфрагуш- <i>Phrynocephalus mystaceus</i> Pallas	(EN)CR	Суст омӯхта шудааст
12	Сусмори хокистаранг- <i>Varanus griseus</i> Daudin	(EN)CR	Микдоран кам
13	Калтакалоси ало - <i>Eremias scripta</i> str	(EN)CR	Муқарарӣ
14	Калтакалоси рахтан - <i>Eremias leneolata</i> Nik	(EN)CR	Микдоран кам
15	Калтакалоси турнақш - <i>Eremias grammica</i> Lichtenstein	(EN)CR	Микдоран кам
16	Калтакалоси сиёҳчашмакнақш - <i>Eremias nigrocellata</i> Nikolski	VU	Муқарарӣ
17	Кӯрмор - <i>Typhlops vermicularis</i> .Mer	VU	Суст омӯхта шудааст
18	Мори печони шарқ- <i>Eryx tataricus</i> Lichtenstein	EN	Микдоран зиёд
19	Мори чипори кундаланграх - <i>Coluber carelini</i> Brandti	VU	Микдоран кам
20	Мори чипори доғдор- <i>Spalerosophis diadema</i> Schlegel	(EN)CR	Микдоран кам
21	Бойга - <i>Boiga trigonatum schneideri</i>	(EN)CR	Суст омӯхта шудааст
22	Куброи осиейминағӣ- <i>Naja oxiana</i> Eichwald,	EN	Микдоран кам
23	Гурзаи осиейминағӣ - <i>Vipera lebetina turanica</i> Chernov	EN	Микдоран кам
24	Мори афъи регӣ - <i>Echis carinatus multisquamatus</i> Cherlin	(EN)CR	Суст омӯхта шудааст

Барои дар ҷумҳури нигоҳ доштани намудҳои хазандаҳои нимбиёбон баланд бардоштани мақоми ҳуқуқи ва манъи сабти ҳамаи намудҳои хазандаҳои биёбонӣ, нигоҳ доштани назорати қатъии иҷозатнома, васеъ намудани минтақаҳои махсус муҳофизатшаванда, бунёд ва нигоҳ доштани популятсияи табиӣ боқимондаи намудҳои доманакӯҳҳо. Онҳоро аз минтақаҳои азхудкарда ба минтақаҳои муҳофизатшаванда кучонда, усулҳои ба таври сунъӣ парвариш намудани намудҳои нодирро ба ақлимизасияи минбаъдаи онҳо мувофиқ кунонда, аҳамияти хазандагонро дар байни аҳоли ташвиқот кунанд.

Дар охир қайд кардан зарур аст, ки вазифаҳои навбатии герпетологҳои ҷумҳури аз пура омӯхтани экология, биология, кариосистематика, хусусиятҳои таснифотӣ, барқарор намудан ва ҳифзи намудҳои нодир ва зерӣ хатари нобудшавии хазандагони ҳар як мавзӯи ҷудогонаи ҷумҳури мебошанд.

АДАБИЁТ

1. Н. Н. Щербак Ящурки Палеарктики. Издательство «Наукова Думка» Киев, 1974, 291с.
2. Чернов С. А. Фауна Таджикской ССР. Пресмыкающиеся Тр. ИЗИП АН Тадж. ССР Том. 48, Сталинабад 1959, 203с.
3. Саид - Алиев С. А. Земноводные и пресмыкающиеся Таджикистана. Издательство «Дониш» Душанбе 1979, 145 с.
4. Сатторов Т. Пресмыкающиеся юго-востока Средней Азии - Автореферат док. диссер., Ташкент 1994г., 54с.
5. Сатторов Т. Герпетофауна Бешкентской долины. Тез. докл. Респ. науч. теор. конфр. молод. уч и спец. Тадж. ССР секция биол. и мед. Душанбе 1987, с. 41 – 43.

LITERATURE

1. N.N. Shcherbak Lizardmen of the Palaeartic. Publishing house "Naukova Dumka" Kiev, 1974. 291p.
2. Chernov S. A. Fauna of the Tajik SSR. Reptiles Tr. ISIP AN Taj. SSR Vol. 48, Stalinabad, 1959, 203p.
3. Said - Aliev S.A. Amphibians and reptiles of Tajikistan. Donish Publishing House, Dushanbe, 1979, 145p.
4. Sattorov T. Reptiles of Southeast of Central Asia - Abstract doc. dissertation. Tashkent 1994, 54p.
5. Sattorov T. Herpetofauna of the Beshkent Valley. Abstracts. Reports Rep. Scientific. Theor. Conf. Young. Scien. and Special. Taj. SSR - Section Biol. and Med., Dushanbe 1987, pp. 41 - 43.